

ÚJ KÖNYVEK

A kapitalizmus újratervezése

Szerkesztette: Michael Jacobs és Mariana Mazzucato (a 2016-os angol kiadást
fordította: Felcsuti Péter)

Kossuth Kiadó, Budapest, 2018, 384 oldal, 4800 forint

A 2007-ben kezdődött és 2008-ban elmélyült Nagy Recesszió alaposan meggyengítette az ortodox közgazdaságtan dominanciáját. A belső kritikusok mellett nagyobb számban léptek fel külső kritikusok. Ezek sorába tartozik a két szerkesztő és az általuk megnyert szerzők, köztük a 2001-es Nobel-díjas *Joseph E. Stiglitz*. Ebben a recenzióban először röviden összefoglalom a válság után kialakult ortodox nézeteket, majd bővebben kifejtem a kötetben szereplő kritikákat, végül értékelem a kötetet.

Az ortodox közgazdaságtan 2008 után

Az ortodox közgazdaságtan képviselői a 2008-as válság előtt általában elégedettek voltak az 1980 utáni időszak fejleményeivel: elhitték és elhittették, hogy a gazdaságok gyarapodása előbb-utóbb leszivárogoz a szegényebbekhez, sőt gyakran tiltakoztak a jövedelemeloszlás vizsgálata ellen. Tagadták egy újabb, nagyobb nemzetközi gazdasági válság lehetőségét, és azzal nyugtatták a világot, hogy a nemzeti bankok a monetáris politika finomhangolásával képesek a fejlődést folyamatosan fenntartani. Ám amikor kiderült, hogy ez hiú ábránd, és 2007 után az Egyesült Államokból indult jelzálogpiaci zavarok globális válsággá növekedtek, olyannyira, hogy néhány hét alatt szinte az egész világ gazdaságát megbénították, akkor a fejlett országok kormányai viszonylag gyorsan összehangolták manővereiket, és megmentették a világot egy igazán drámai, nagy visszaeséstől.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.11-12.95>

Az átmeneti ijedelem után az ortodox közgazdászok zöme hamar magához tért, és úgy tett, mintha a válság be sem következett volna. Legfeljebb abban különböztek, hogy a válságból való kilábaláshoz szükségesnek tartották-e az erőteljes anticiklikus költségvetési politikát, vagy sem. Végül számos fejlett ország (az Egyesült Államoktól Japánig, Csehországtól Szlovákiáig és így tovább) jelentősen növelte az államadóssági rátát, míg más országok (például Olaszország és Magyarország) nem növelhették ezt a mutatót. Utóbbiakat a nemzetközi szervek (Európai Unió, Nemzetközi Valutaalap) úgy ítélték meg, hogy egyszer már meg kell állni a lejtőn.

A kapitalizmus újratervezése

Időközben megerősödött a heterodox közgazdászok és társadalomtudósok táborra, akik a korábbinál bátrabban támadták a jövedelmek fokozódó polarizálódását, és kevesellték az anticiklikus politika mértékét. A kötet szerkesztői – *Michael Jacobs*, a University College London és *Mariana Mazzucato*, a Sussexi Egyetem professzora – felkértek néhányat közülük, akik a recenzeált kötetben meghatározott kérdésekről részletesen és közérthetően kifejtették álláspontjukat: hogyan kellene újratervezni (az angol eredeti szó szerinti fordításában: újragondolni) a kapitalizmust. Az angol alcímben a fenntarthatóság és a bennfoglaló (inkluzív) fejlődés szópár is szerepelt.

Recenzióink főrészében most röviden áttekintjük a könyv legfontosabb megállapításait.

Mindenekelőtt közöljük a 11 fejezet szerzőjének nevét és a fejezet címét: 1. *Michael Jacobs és Mariana Mazzucato*: A kapitalizmus újratervezése: bevezetés. 2. *Stephanie Kelton*: A megszorítások kudarca – a fiskális politika újragondolása. 3. *L. Randall Wray – Yeva Nersisyan*: A pénz értelmezése és a gazdaságpolitika. 4. *Andrew G. Haldane*: A rövid távú gondolkodás költségei. 5. *William Lazonick*: Az újító vállalat és a vállalatelmélet. 6. *Mariana Mazzucato*: Innováció, az állam és a türelmes tőke. 7. *Stephany Griffith-Jones – Giovanni Cozzi*: A beruházásvezérelt növekedés: megoldás az európai válság számára. 8. *Joseph E. Stiglitz*: Egyenlőtlenség és gazdasági növekedés. 9. *Colin Crouch*: A privatizáció és a közszolgáltatások kiszervezésének paradoxonjai. 10. *Dimitri Zenghelis*: Dekarbonizáció: innováció és a klímaváltozás közgazdaságtana. 11. *Carlota Perez*: Kapitalizmus, technológia és a globális zöld aranykor: a történelem szerepe a jövő alakításában.

A kötet főbb gondolatait a bevezető tanulmányt követve foglalom össze.

Roszkedvünk kapitalizmusa

Nem ismétlem meg a recenzió elején elmondottakat, csak nyugtázom: a válságmentes és harmonikusan fejlődő kapitalizmus képe 2007-től kezdve jó időre eltűnt. Kiderült, hogy a piaci fundamentalizmus 1980-tól kezdődő terjedése nemcsak a pénzügyi válságok gyakoriságát szaporította, hanem kiélezte a jövedelemegyenlőtlenségeket is. A kötet egyik meghatározó jelentőségű ábrája szemléletesen mutatja, hogy 1979 és 2007 között az alsó kvintilis (ötöd) reáljövedelme körülbelül 20 százalékkal nőtt, miközben a negyedik kvintilisé 50 százalékkal, viszont a legfelső egy százaléké majdnem 300 százalékkal. Itt említem meg a könyv másik fontos gondolatát: a környezetvédelem, különösen a globális felmelegedés problémáira a piaci fundamentalizmus nem ad értelmes választ.

A gazdaságpolitika újratervezése

A szerzők a modern kapitalizmus kudarcait nem átmenetinek, hanem szerkezetinek tartják. A bajokban kulcsszerepet tulajdonítanak annak, hogy a vállalati vezetők saját maguknak állapítják meg a béreiket. A vezetői rövidlátás (a fordító meghagyta a short-termism elnevezést) ahelyett, hogy folyamatos korrekcióra készítené a vezetőket, ellenkezőleg, értelmetlen látszateredmények elérésére sarkallja őket. Ha a szétaprózott részvények tulajdonosai tudnák, hogy ezen a téren mi történik, akkor jelentősen javulhatna a helyzet.

A piaci kudarcon túl: egy új megközelítés felé

Az ortodox közgazdaságtan elismeri, hogy vannak piaci kudarcok (monopólium, aszimmetrikus információ, externáliák, korlátozott elérésű közjavak), de azokat kiküszöbölhetőnek véli, ugyanakkor a kormányzati kudarcokat veszélyesebbeknek ítéli. A kötet szerzői ezt a felfogást elutasítják. Hivatkoznak *Polányi Károlyra*, aki a piacot nem empirikus megfigyelésnek, hanem elméleti konstrukciónak tartja.

Erősen eltúlzottnak tartják a szabad verseny szerepét az elméletben és a gyakorlatban. Keveslik a piacokon megvalósuló innovációkat, és hangsúlyozzák az állam szerepét a sikeres újítások finanszírozásában.

Egyetlenegy tanulmányt tárgyalok önmagában, *Stiglitzét* – mind a szerző, mind a téma fontossága miatt. Ő gondosan dokumentálja, hogy a legutóbbi évtizedek amerikai fejlődése együtt járt a jövedelemegyenlőtlenségek és különösen a vagyoni különbségek nagyfokú erősödésével. Számadatokkal gazdagon szemlélteti, hogy még a Nagy Recesszió sem állította meg ezt a folyamatot – sem az Egyesült Államokban, sem másutt.

Még fontosabb *Stiglitz* magyarázata az egyenlőtlenségek növekedésére. Ő is elismeri, hogy bizonyos bruttó keresetkülönbségeket tényleg a határtermelékenységbeli különbségek okoznak. A nettó különbségek csak tompítják a bruttó különbségeket. Nehéz lenne azonban a határtermelékenység alapján megmagyarázni, hogy a skandináv országokban már a bruttó keresetkülönbségek is miért annyival kisebbek, mint az angolszász országokban. Az országok közti különbségek egy része intézményi különbségekre vezethető vissza. A csúcsjövedelműek jelentős része banki, kisebb mértékben nagyvállalati vezető. Nehéz megmagyarázni, hogy a korábbi bérkülönbségek néhány évtized alatt miért nőttek tízszeresükre vagy többre. Érdemes lett volna megfogadni *Stiglitz* korábbi javaslatát: legyen nyilvános a csúcsvezetők javadalmazása, és a prémiumokat kössék az iparági átlagnyereséghez. Ha ne adj isten, veszteséget okoznak, akkor a korábbi prémiumuk egy részét fizessék vissza.

Mibe kerülnek az egyenlőtlenségek a társadalomnak? Bár nem vezetnek forradalmakhoz, de a fejlődést általában lelassítják. Hogyan lehet megfordítani a polarizációt? Átlátható és méltányos vezetői keresetpolitikával, de fontos a jó minőségű oktatás széles vagy akár teljes körű terjesztése. Minél több szegény fiatal részesül minőségi oktatásban, képzésben, annál többen képesek magas jövedelem elérésére.

A kötet fordítója, *Felcsuti Péter* hívta föl a figyelmemet arra, hogy a nyilván nagyon fontos (köz)gazdasági kérdések mellett a jelenlegi válságban erkölcsi, politikai és kulturális dilemmák is közrejátszanak. Hasznos lett volna egy olyan tanulmány is, amelyik a kapitalizmus újragondolását, újratervezését ebből a szempontból tárgyalja. További széles körű elméleti és gyakorlati vizsgálatot érdemelne, nem eltűnt-e az ortodox közgazdászok (és politikusok) félelme a kormányzati kudarcoktól. (Emlékeztetésül: 1944-ben *Friedrich Hayek* attól féltette a demokratikus kapitalizmust, hogy a jóléti rendszer kiszélesedése szolgaságba taszítja ezen országok lakóit is. Ez a félelem alaptalannak bizonyult.)

Értékelés

A Kossuth Kiadónál megjelenő sorozat legújabb tagja az előzők méltó folytatása. A magyar közgazdaságtan zömét inkább az ortodox közgazdászok aktivista csoportjába sorolhatjuk be, ezért különösen üdítően hathat, hogy neves külföldi közgazdászoktól rendszerkritikus tanulmányokat olvashatunk. A fordító és a kiadó munkája egyaránt dicséretet érdemel. Kár, hogy a fordító a kötet megjelenése előtt elmulasztotta a körülbelül negyvenoldalas bevezető tanulmányt egy hazai folyóiratban publikálni, hogy az a lehető legszélesebb szakmai közönséghez jusson el.

Talán nem felesleges, ha elárulom, hogy saját magamat az aktív – azaz a költségvetési keresletélénkítést elfogadó – ortodoxok és a heterodoxok közé helyezem. Én is hibáztatom az első csoport tagjait, hogy nem fordultak szembe a passzív ortodoxiával, amelynek hívei elutasítják az anticiklikus gazdaságpolitikát. Túl sokáig hallgattak a jövedelemeloszlás polarizálódásáról, és elsiklottak a nagyobb válságok előfordulásának veszélye fölött. Ha már 2008 előtt is kritikusabbak lettek volna a piaci fundamentalizmussal szemben, akkor talán kisebb lett volna a baj. Abban is egyetértünk, hogy például Görögország esetében jóval nagyvonalúbb adósságelengedés lett volna indokolt.

A kötet heterodoxiáját mégsem tudom teljesen elfogadni. Mint magyar állampolgár tudatában vagyok annak, hogy milyen felelőtlenül költek 2001 és 2006 között az egymást váltó magyar kormányok, és hogy még a 2006-os megszorítás után is mennyire lebecsülték a külső eladósodás buktatóit. Ezért olvastam hitetlenkedve *Stephanie Kelton* sorait arról, hogy egy normális gazdaságban a költségvetési hiány széles határok között mozoghat.

Magunk mögött hagyva az államszocializmus évtizedeit, elutasítom a 2010 utáni voluntarista gazdaságpolitikát, a szerzők hitét a fejlesztő államban pedig naivnak és veszélyesnek vélem. Ne feledjük, nemcsak Magyarországon fenyegetnek bukással a kormány által erőltetett gigaprojektek (például a Paks II.), számos állami beruházás érett piacgazdaságokban is rendszeresen kudarcot vallott (például a brit–francia kooperációban gyártott Concorde szuperszonikus repülőgép). Dél-Korea sikeres iparfejlesztésére hány sikertelen példa jut?

Külön ellenszenvet kelthet az unortodoxia túlzott feldicsérése. Nálunk, de más országban is a *nem szokványos* jelző alkalmazása gyakran a piacellenességet és a hatalommal való visszaélést fedi el. Bizonyos esetekben elragadja a szerzőket az ortodoxia utálata. Nem eléggé meggyőző, hogy a szerzők 2015-ben még a mindent eluráló munkanélküliségen bánkódnak, amikor például 2018-ban az Egyesült Ál-

lamokban négy százalék alá süllyedt a munkanélküliségi arány. Inkább a részidős foglalkoztatásnak azt a szegmensét kellett volna hangsúlyozniuk, amelyben a dolgozók ugyan teljes időben akarnak dolgozni, de minden teljes idejű állást szociális gondoskodásként két részfoglalkoztatott között osztanak meg. Az sem közömbös, hogy milyen keresetet kínáló helyről milyen fizetésű helyre kerülnek. Élénken emlékszem még az amerikai *Newsweek* című hetilap 1980 körüli címlapjára, amelyen a jól fizetett detroiti autógyári munkás átlép a rosszul fizetett McDonaldsba.

Nekem sem tetszik a fentebb leírt jövedelempolarizáció, amelyet még tovább súlyosbít az egészségügyi ellátás polarizálódása az Egyesült Államokban. De bizonyos értelemben nehezen hihető, amit a kötet leír. Például a stagnáló jövedelmű személyek miből veszik meg a technikai fejlődéssel jelentősen bővülő újabb s még újabb termékeket (okostelefonokat)?

Végül néhány formai megjegyzés. Helytelennek tartom, hogy a szerzők – vagy a kötet szerkesztői – nem tagolták megfelelően a mondanivalójukat. Nemcsak a fejezetek és az alfejezetek számozását hiányolom, de az oldalakat szellősebbé tevő bekezdéseket is. Helytelennek tartom, hogy a szerzők túlzottan a közérthetőségre törekedve lemondtak arról, hogy a főszövegben jelezzék: a hivatkozott művet mikor jelentették meg. A modern szövegszerkesztők korában nem sok értelmét látom, hogy lábjegyzetek helyett (fejezetenként) végjegyzetek legyenek. Örülök, hogy számos ábra gazdagítja a kifejtést, de több esetben olyan kicsik a skálabeosztások, hogy az olvasónak nagyítóra van szüksége.

Azonban az eléggé egyoldalú magyar közgazdasági kínálatban mindenképpen üdítő színfolt a kötet, és mindenkinek javaslom: olvassa el. Sokat tanulhat belőle.

Simonovits András

Simonovits András, nyugdíjas tudományos tanácsadó, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézete. E-mail: simonovits.andras@krtk.mta.hu